

חקיקה ופסיקה חברתית

אבישי בניש'ו

חידושי פסיקה

האם מועסק ב"מפעל מוגן" זכאי למלוא הזכויות של עובד?
ע"ע (ארצי) 30279-05-19 חיים זר – מת"ש – מרכזי תעסוקה שיקומיים
בע"מ (ניתן ב-10 באוקטובר 2021)

השאלה שניצבה בפני בית הדין הארצי לעבודה היתה אם יש לראות אדם עם מוגבלות המועסק במפעל מוגן כמי שמתקיימים בינו לבין המפעל יחסי עובד-מעביד, ולכן הוא זכאי למלוא הזכויות כעובד. מר חיים זר, יליד 1960, הוכר על ידי הביטוח הלאומי כבעל נכות בשיעור של 52% בגין פיברומיאליגיה ומצב נפשי. בשנת 2004 הוצב מר זר במפעל מוגן המנוהל על ידי מרכזי תעסוקה שיקומיים בע"מ (מלכ"ר בבעלות המדינה ועיריית תל-אביב), המפעיל מרכזי שיקום שבהם אנשים עם מוגבלות נפשית יכולים ללמוד איך להתנהל במקום העבודה. בעת ההצבה במפעל לא נחתם בין הצדדים הסכם עבודה, אלא ניתן למר זר מכתב ובו צוינו מקום התעסוקה ושעות העבודה. מר זר הגיע למפעל חמישה ימים בשבוע לכחמש שעות עבודה. בכניסה וביציאה הוא נדרש להחתים כרטיס נוכחות, ועל עבודתו פיקחו מדריך שנתן הזרחה מקצועית, עובד סוציאלי ומנהל המפעל. מר זר קיבל בכל חודש תלוש משכורת, שכלל שכר (שכרו היומי היה 55 שקלים), דמי חופשה, דמי נסיעות ו"תוספת מאמץ". מאחר שהמפעל סבר כי בינו לבין מר זר אין מתקיימים יחסי עובד-מעביד, לא שולמו לו יתרת הזכויות הסוציאליות. בשנת 2015 מר זר פוטר מעבודתו. מר זר תבע את המפעל, ובתביעתו טען כי בין הצדדים התקיימו יחסי עובד-מעביד, ולכן מגיעים לו הפרשי שכר מינימום, פיצויי פיטורים, פיצוי בגין פיטורים שלא כדון, היעדר שימוע וזכויות סוציאליות נוספות. עמותת בזכות, שהצטרפה להליך במעמד של **ידידת בית המשפט**, טענה כי העסקת עובדים במפעלים מוגנים אמורה לשמש מסגרת מעבר לצורך קבלת כישורים כהכנה לעבודה בשוק החופשי, ולא מסגרת עבודה נבדלת, נפרדת, מדירה

רוב תודות למר יואב גיורא על סיועו בכתיבת מדור זה. תודות גם לרוני הולר, ורד וינדמן, לירון אשל ולמיכל סגל על הערותיהם המועילות.

1 רופסור, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית בירושלים

וקבועה. העניין הגיע לבית הדין הארצי לעבודה לאחר שבית הדין האזורי דחה את התביעה בעיקרה, למעט פיצוי בסך של 3,000 שקלים בגין פיטורין בהיעדר שימוע.

דעת הרוב בבית הדין הארצי לעבודה, שכתבה השופטת סיגל דוידוב-מוטולה, קיבלה את הערעור. נקודת המוצא של דעת הרוב היתה כי חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (להלן: חוק השוויון) מכיל בתוכו שינוי תפיסתי ורעיוני כולל, ובכלל זה מעבר משיח של חסד לשיח של זכויות; מהצבת המוגבלות במרכז להצבת האדם במרכז; מתפיסה פטרנליסטית לתפיסה המאמינה שאדם עם מוגבלות זכאי לקבל החלטות בעצמו; ומהפרדה להכללה בקהילה. בדעת הרוב צוין כי יש כמה חוקים המתייחסים לנושא, אך אין קיים חוק כולל לסוגיה. בניתוחו התייחס בית המשפט לנוהל **מפעל מגן שיקומי** של משרד הבריאות. מצד אחד, לפי נוהל זה מדובר "במפעל", קרי מקום עבודה, והמסגרת מתוארת כמסגרת תעסוקתית שיקומית, משמע לא רק מסגרת שיקומית טיפולית. מצד אחר, בית המשפט הצביע על כך שהחלטה להפנות אדם למפעל שיקומי איננה מתבססת על הערכת יכולת העבודה שלו, אלא היא חלק מתוכנית שיקום כללית. מכאן שאין בחוק תשובה ברורה לשאלה אם מתקיימים יחסי עבודה בין אנשים העובדים במפעל מוגן לבין המפעל.

מכאן עבר בית הדין לבחון אם בין הצדדים מתקיימים יחסי עובד-מעביד על פי המבחנים המשפטיים שפותרו בבית הדין לעבודה לאורך השנים. במרכז מבחנים אלו ניצב **מבחן ההשתלבות**, שלו שני פנים: הפן החיובי – הבודק אם מבצע העבודה הוא חלק מהמערך הארגוני הרגיל של ה"מפעל"; הפן השלילי – הבוחן אם יש למבצע העבודה עסק עצמאי משלו. לכך מצטרפים מבחני עזר נוספים, ובהם כפיפות (ישירה או ארגונית), ביצוע העבודה באופן אישי, סדירות הקשר ורציפותו, מידת התלות והבלעדיות. לאחר בחינת המבחנים הללו הגיעה דעת הרוב למסקנה זאת:

גם אם המפעל המוגן הוא מפעל ייחודי ומסגרת שיש לה מספר מטרות, כחלק ממחויבות המדינה לנקוט צעדים אקטיביים לצורך שילובם של אנשים עם מוגבלות בשוק התעסוקה, הוא עדיין "מפעל", שמאפייניו דומים מספיק לאלה של מקום עבודה בשוק החופשי מכדי שניתן יהיה לקבוע באופן פסיקתי – הגם שאין הוראה חוקית שקובעת זאת – שלעולם אינו יכול להיות מקום עבודה.

בסופו של דבר, בעניינו של מר זר קבעה דעת הרוב שהמטרה המרכזית בהתקשרות בין הצדדים היתה עבודה, ולא שיקומו של מר זר, ולכן בין הצדדים התקיימו יחסי עובד-מעביד. משמעות הדבר היא שמר זר זכאי לפיצוי בגין זכויות סוציאליות שהוא לא קיבל במהלך עבודתו, אך אינו זכאי להפרשי שכר מינימום, מכיוון שהמחוקק קבע שחוק שכר מינימום לא חל על עובדים במפעלים מוגנים.

חשוב להדגיש כי משמעותה של קביעה זו אינה שכל המשתקמים במפעל המוגן הם בהכרח עובדים, לצורך דיני העבודה, אלא כי האפשרות קיימת וצריך לבדוק כל משתקם באופן פרטני.

דעת הרוב אומרת שרק במקרים שבהם תרומת המועסק היא שולית וזניחה לעומת הרכיב השיקומי אפשר לקבוע שהמועסק אינו עובד. נוסף על כך, הפרוצדורה שתבחן אם תרומתו של המועסק לעבודה היא שולית וזניחה צריכה מוסדרת ומאושרת על ידי גורם מקצועי מתאים מטעם המדינה.

דעת המיעוט, אשר כתב השופט רונן פוליאק, סברה כי אין לקבוע כי בין העמותה לבין מר זר התקיימו יחסי עובד-מעביד. דעת המיעוט טענה שהתכלית העיקרית של שיבוץ נכה נפש במפעל מוגן כחלק מסל השיקום היא מתן כלים לעצמאות תפקודית ולאיכות חיים, ולכן ביצוע עבודה יצרנית בעלת תועלת כלכלית איננו מטרה בפני עצמה, וקיומה הוא תוצר נלווה של אותה התכלית. משכך, דעת המיעוט סברה שאין לראות במר זר עובד של המפעל, אלא מי שהמפעל מסייע בשיקומו.

ראוי להביא גם את דברי השופטת דוידוב-מוטולה בחתימת פסק דינה:

טרם סיום מצאתי לנכון להדגיש כי הנושא שנדון על ידנו במסגרת פסק דין זה הוא נושא מורכב. הגם שאין מחלוקת על המטרה – שילוב שוויוני של אנשים עם מוגבלויות בשוק העבודה – קיימות דעות שונות ומגוונות בין אנשי המקצוע לגבי הדרך להשגתה. גם סוגיית המפעלים המוגנים מצויה במחלוקת מקצועית, ולאורך השנים שב ונדון הצורך לערוך רפורמה בקשר לכך... בהתחשב בכך שהסוגיות שהוצפו על ידי המערער נוגעות לאלפי אנשים עם מוגבלויות המועסקים במפעלים מוגנים, ראוי לתת עליהן את הדעת בהסדרה כוללת... כל חברי המותב מצטרפים לקריאה למחוקק להשלים בהקדם הניתן את עבודת המטה הנוגעת לזכויותיהם של אנשים עם מוגבלות המועסקים במפעלים מוגנים, על מנת לתת מענה לסוגיות השונות שהתעוררו במסגרת הליך זה במסגרת חקיקה מסודרת.

האם יש להגביל את האפשרות לנתק מחשמל צרכנים שלא שילמו את חוב החשמל שלהם?

בג"ץ 4988/19 סיגלית רונצווייג מויסה נ' הרשות לשירותים ציבוריים חשמל (ניתן ב-20 בינואר 2022)

העותרים הם ארבעה צרכנים פרטיים החבים כסף לחברת החשמל: סיגלית רונצווייג מויסה, גבריאאל אלוש, מריאנה ג'ין רוייף ואמאל כריים. לצידם עותרים גם שלושה ארגונים – רופאים לזכויות אדם, האגודה לזכויות האזרח בישראל ואיגוד העובדים הסוציאליים. אגף הסיוע המשפטי במשרד המשפטים הצטרף לעתירה כדיד בית המשפט.

העתירה נסבה על אמות המידה שקבעה הרשות לשירותים ציבוריים – חשמל (להלן: רשות החשמל) בנוגע למדיניות הניתוק של צרכני חשמל שלא שילמו את חוב החשמל שלהם. לפי אמות

המידה הללו, בחלוף תשעים ימים מן המועד האחרון לתשלום החשבון יש לספק החשמל שלוש אפשרויות להתמודדות עם המצב: ניתוק הצרכן מאספקת החשמל; הפחתה של היקף זרימת החשמל לביתו; התקנת מונה לצורך אספקת חשמל מבוקרת (על בסיס תשלום מראש).

אשר לניתוק הצרכן מאספקת החשמל – הספק רשאי לנתק את הצרכן מהחשמל בהינתן כמה תנאים, אך אמות המידה אינן כוללות כל מגבלה על ניתוק בגין מצבו הכלכלי של הצרכן. זאת ועוד, אי יכולתו של הצרכן לשלם את החוב איננה שיקול שעל הספק לשקול טרם קבלת ההחלטה.

אשר למונה תשלום מראש (מת"מ) – התקנת מכשיר זה נעשית באופן וולונטרי בבית הלקוח. בבתים שבהם יש מכשיר זה, התשלום נעשה מראש בעבור כמות מסוימת של חשמל. המכשיר נותן למשתמש התרעה כאשר נותרה לרשותו יתרת חשמל שעלותה פחותה מעשרה שקלים. אמת המידה המתאימה למכשיר זה קובעת שבמקרים של מצוקה כלכלית, בריאותית, מזג אוויר קיצוני ותנאים אחרים ניתן להטעין את המכשיר באופן נקודתי ללא תשלום, בהיקף מוגבל, באמצעות פנייה למוקד הטלפוני. עוד נקבע כי 20% מהתשלום של החשבון ייזקפו לטובת פירעון של חובת העבר (הצרכן יכול לבקש שעד 50% מגובה התשלום ייזקפו לצורך זה).

העותרים ביקשו סעדים בשלושה מישורים:

1. ביטול האפשרות לניתוק הצרכן מאספקת החשמל, שכן ניתוק מאספקת חשמל אינו דומה לשלילת שירות אחר בגין אי-תשלום. זאת בשל חיוניותו של מצרך בסיסי זה והפגיעה הקשה ששלילתו גורמת בזכויות יסוד חוקתיות: הזכות לחיים, הזכות לכבוד האדם, הזכות לבריאות והזכות לקיום בכבוד. עוד טענו העותרים כי רשימת ה"צרכנים שאספקת החשמל חיונית להם" ושאינן לנתקם מחשמל במסגרת אמות המידה של רשות החשמל היא מצומצמת באופן קיצוני, וכי יש לאפשר להרחיבה במקרים רפואיים חריגים נוספים שאינם כלולים בה, וכן במקרים של קבוצות אוכלוסייה החיות בעוני.

2. העותרים מתנגדים לכך שספק השירות (חברת החשמל) הוא שמחליט על ניתוק, צמצום או הגבלה של אספקת חשמל, וטוענים כי החלטה כזו אינה יכולה להתקבל ללא בחינה פרטנית וללא מתן זכות לשימוע.

3. העותרים מתנגדים לשימוש במת"מ ככלי לגביית חובות עבר. לטענתם, אין לחברת החשמל הסמכות לפעול בצורה זו, אלא אם הצרכן הוא שביקש זאת.

פסק הדין, שכתבה השופטת דפנה ברק-ארז (בהסכמת השופטים יצחק עמית ועמית מיינץ), נפתח כך:

"ויהי אור". בכך מתחיל סיפור בריאת העולם המובא בספר בראשית. ואמנם, קשה לדמיין חיים ללא אור. באופן יותר רחב, קשה לתאר ניהולה של שגרת חיים ללא שימוש בחשמל, שהוא תנאי בסיסי נדרש לתאורה ולהפעלתם של מכשירים חיוניים הנמצאים בשימוש יום-יומי, כדוגמת מקרר. אספקת חשמל היא שירות חיוני, אך היא אינה ניתנת

בחינם. במרכזו של ההליך שבפנינו עומדים אותם מצבים קשים שבהם מתקבלת החלטה על ניתוק של אספקת החשמל לצרכנים שצברו חובות בגין שימוש בחשמל.

בסוקרה את המסגרת המשפטית הנוגעת לזכות לחשמל הגיעה השופטת ברק-ארז למסקנה כי "הזכות לאספקת חשמל היא בעלת זיקה מובהקת לזכות לקיום מינימלי בכבוד, שהוכרה זה מכבר כחלק מהזכות החוקתית לכבוד האדם". היא הוסיפה כי תקופת הקורונה חשפה עוד יותר את המשמעות של אספקת חשמל סדירה ורצופה – בעידן שבו אנשים רבים התבקשו לעבוד או ללמוד מבייתם, ואף לשהות בו במסגרת של סגר או בידוד. יתרה מזאת, הפגיעות המיוחדות של אנשים החיים בעוני בהקשר של אספקת חשמל זוכה להכרה גם בשיטות משפט אחרות. למעשה, הדיון בכך הוא חלק מהקשר רחב יותר של **עוני אנרגטי** (energetic poverty), כלומר עוני המתבטא בהיעדר נגישות לצריכת אנרגיה בסיסית.

השופטת הוסיפה גם את נקודת המבט של זכויות ילדים. כאשר מנותקת אספקת החשמל קיימת סכנה לפגיעה ישירה באפשרות להבטיח רף בסיסי של חיים בכבוד לילדים וליכולתם להיות תלמידים מתפקדים (סעיפים 27 ו-28 באמנה בדבר זכויות הילד). השופטת הוסיפה כי הדברים מקבלים משנה תוקף כאשר מביאים בחשבון שאין לזקוף לחובתם של הילדים המתגוררים בבית העומד בפני ניתוק מאספקת חשמל את אי-תשלום החוב, ויותר מכך, את העובדה שרכישת השכלה היא מפתח ליציאה ממעגל העוני.

אולם בית המשפט הוסיף כי אספקת חשמל ברמה בסיסית, כחלק מהבטחת הזכות לקיום מינימלי בכבוד, מבוססת על קיומה והפעלתה של רשת חשמל מתפקדת, וכי יישומה של הזכות אסור שיחותר תחת האפשרות לקיים מערכת זו באופן העומד בסטנדרטים כלכליים וטכנולוגיים גבוהים, ואלה תלויים בתשלום עבור הצריכה. לכן, מוקד הדיון כאן אינו ההכרה בזכות בלתי מסויגת לאספקת חשמל ללא תשלום, אלא השאלה בדבר דרכי הגבייה.

בנתחו את המסגרת המשפטית ואת אמות המידה של רשות החשמל, בית המשפט העליון הגיע למסקנה כי אמות המידה הקיימות מציגות כללים "טכניים" באופיים בעניין ניתוק. הן כוללות התייחסות לקבוצות שאסור לנתק להן את החשמל (דוגמת ניצולי שואה וחולים או צרכנים הסובלים ממצבים רפואיים קשים מאוד), אך הן אינן מתייחסות לאופן הביצוע של הליך הניתוק ולשאלה אם ניתן גם במצבים חריגים אחרים להימנע מניתוק, ולפנות להליכים אחרים לגביית החוב.

לאור כל אלה, השופטת ברק-ארז קיבלה את הטענה הראשונה של העותרים וקבעה שהרשימה של "צרכנים שאספקת החשמל חיונית להם" היא צרה מדי וצריך לשנותה. אך בשל יכולתו המוגבלת של בית המשפט לעצב אמות מידה היא קבעה כי הסעד שיינתן הוא חיוב המדינה ליצור אמות מידה חדשות. אלה צריכות להתייחס הן למצבים רפואיים שבהם נדרש חשמל ולא ניתנה

להם התייחסות בהנחיות הקודמות, הן למצבי קיצון כלכליים שבהם ניתוק החשמל יוביל לפגיעה בגרעין של הזכות לקיום מינימלי בכבוד.

אשר לסעד השני שביקשו העותרים, השופטת ברק-ארז קבעה כי הפרקטיקה הקיימת להחלטות בדבר ניתוק לחשמל איננה מספקת לאור היעדר נוהל סדור, היעדר בחינה פרטנית והיעדר זכות לשימוע. בית המשפט עמד על כך שהסרת חסמים היא כלי מהותי שיכול לעזור לאנשים החיים בעוני לממש את הזכויות שלהם. משכך, הנוהל החדש צריך להציג דרך שבה תתקיים בחינה פרטנית, ודרך שבה זכות הטיעון של הצרכן תבוא לידי מימוש בטרם תתקבל ההחלטה לנתקו מזרם החשמל.

אשר לסעד השלישי, בית המשפט קבע כי השימוש במכשיר מת"מ הוא חוקי.

מאחר שאיגוד העובדים הסוציאליים היה אחד העותרים, השופט עמית הוסיף וכתב בפסק דינו כך:

הקשר ההדוק בין עוני ומצוקה כלכלית לבין הנושא שלפנינו, משקף את הצורך בשילוב ידיים בין לשכות הרווחה ברשות המקומית לבין חברת החשמל, בכפוף לסוגיות של פרטיות. עוני אנרגטי אינו מאפשר ייעול אנרגטי (קרי, התקנת אמצעים שונים לחיסכון בצריכת החשמל) וגם בתחום זה יש עוד כר נרחב לפעולה.

בית המשפט קבע כי תיקון אמות המידה ייעשה בתוך שישה חודשים ממועד מתן פסק הדין, וב-11 ביולי 2022 פרסמה רשות החשמל הצעת החלטה לתיקון אמות המידה לניתוק מחשמל.

האם יש לחייב מטפלת קלינית להעביר לידי אב את פרטי הטיפול בבתו הקטינה?

בע"מ 4187/22 פלוני נ' פלונית (ניתן ב-6 ביולי 2022)

העתירה נסבה על בקשתו של האב (פלוני) מבית המשפט לחייב את המטפלת הרגשית של בתו הקטינה להעביר לידי אב את פרטי הטיפול, חרף התנגדותן של הבת, האם והמטפלת. עוד ביקש האב להפסיק את תהליך הטיפול בבתו באופן חד-צדדי, בניגוד לרצון הבת והאם.

הרקע לעתירה הוא שבשנת 2015 התגרשו בני הזוג, והחל משנת 2019 מתנהל בבית המשפט לענייני משפחה הליך בעניין בקשתה של האם להגר עם בתה מחוץ למדינת ישראל. כחלק מהליך זה הוסכם על ידי הצדדים, בהמלצתו של מומחה מטעם בית המשפט, שהילדה בת התשע תתחיל בטיפול רגשי. ואכן, בהסכמת שני ההורים החלה הילדה בטיפול רגשי אצל מטפלת, עובדת סוציאלית קלינית ופסיכותרפסטית. בשנת 2022 הכין המומחה מטעם בית המשפט חוות דעת בנוגע למצבה של הילדה, וציין בה שהילדה רוצה להגר עם אימה – וזאת בהתבסס על סיכומי

הטיפול שכתבה המטפלת. לאור חוות הדעת ביקש האב מבית המשפט להורות למטפלת להעביר לידי אב את כל פרטי הטיפול, כאמור – למרות התנגדותן של המטפלת, הבת והאם. המטפלת אף ציינה כי בעקבות סירובה להעביר את רישומי הטיפול בקטינה הורה לה האב להפסיק את הטיפול. המטפלת ביקשה כי לנוכח החוויה המורכבת שחווה הקטינה, בית המשפט יורה על המשך הטיפול בה – בין שעל ידה בין שעל ידי מטפלת אחרת; וכי אם יוחלט על המשך הטיפול אצל מטפלת אחרת, ייקבע תהליך פרדה תקין עבורה ועבור הקטינה. בית המשפט לענייני משפחה אישר את החלטת המטפלת לחסות את חילופי הדברים שלה עם הקטינה. האב ערער לבית המשפט המחוזי אך בקשתו נדחתה, ומכאן פנייתו לבית המשפט העליון.

בהחלטה, שכתב השופט אלכס שטיין, החליט בית המשפט העליון לדחות את העתירה על הסף. השופט שטיין הצדיק את החלטותיהן של הערכאות הקודמות שלא לאפשר לאב עיון ברישומי הטיפול, משום שכך הוסכם מלכתחילה. יתרה מזאת, בית המשפט בחן את המסגרת המשפטית העוסקת בחסיונות הקשורים לטיפולים, ובכללם סעיפים 50(א) ו-50א(א) לפקודת הראיות, סעיף 8 לחוק העובדים הסוציאליים וסעיף 18 לחוק זכויות החולה, והגיע למסקנה שהחיסיון הוא של המטופל ורק הוא – ולא ההורה – יכול לוותר עליו. בית המשפט אף דחה את טענת האב כי מתוקף היותו אביה והאפוטרופוס של בתו הקטינה, הנעדרת כשרות משפטית, הוא זכאי לוותר על חסיונה ועל זכותה לסודיות. בהקשר זה הפנה בית המשפט להתנגדותה של האם, שגם לה נתונות סמכויות האפוטרופוסות על הבת. בנסיבות אלו נכנסים לתמונה סעיפים 19 ו-68 לחוק הכשרות המשפטית, אשר מסמיכים את בתי המשפט, ובפרט את בית המשפט לענייני משפחה, להכריע במחלוקת בין הורים באשר לשימוש בזכות הנתונה לילדם.

בית המשפט עמד בהחלטתו על חשיבותם של טיפולים פסיכולוגיים ופסיכותרפיים למטופלים מתבגרים – ובפרט לילדים:

טיפולים פסיכולוגיים ופסיכותרפיים אשר ניתנים לילדים, ולנערים ולנערות מחייבים לעיתים קרובות מסירת מידע למטפל שהמטופל אינו מוכן לחלוק עם הוריו. שיקולים שמניעים את המטופל הקטין שלא לחלוק את צפונות נפשו עם איש זולת מטפלו יכולים להיות שונים ומגוונים. שיקולים אלה כוללים, בין היתר, פחד, מבוכה, רגשות בושה, רצון הקטין לשמור על תדמית חיזונית כזאת או אחרת בעמדו מול סביבתו, הבדלים בין-דוריים בתפיסת העולם, ולעיתים – לדאבונו – אף פגיעה והתעללות שהקטין סבל מידי הורה או מידי אחד אחר, שעליה יהא המטפל חייב לדווח לרשויות... במקרים כאלה ובלא מעט מקרים אחרים, הצלחת הטיפול תלויה במידה רבה בשמירה הדוקה על סודיות הטיפול כזכות אשר מוקנית לקטין המטופל ללא תלות ברצון הוריו.

בית המשפט קבע שכאשר הקטין אינו מעוניין לחשוף את תוכן השיחה עם המטפלת, וידוע כי תוכן השיחות אינו מכיל מידע שחלה עליו חובת גילוי, אזי טובת הקטין ופרטיותו גוברות על דרישת ההורים לוותר על החיסיון (גם במקרים שבהם יש הסכמה של שני ההורים).

בית המשפט סיים בהצגת השיקולים הרלוונטיים להכרעה של מקרים מסוג זה, ובכללם: (1) טובת הקטין כשיקול מרכזי וההשפעה של הסרת החיסיון על רווחתו ויציבותו הנפשית; (2) הבטחת הליך הוגן להורה, לאור החשיבות הראייתית של המידע החסוי; (3) האפשרות להשיג מידע שווה ערך ממקור אחד בלי לפגוע בחיסיון; (4) ההשפעות שיש לשמירה או להסרה של החיסיון על צדדים שלישיים.

הידושי חקיקה

חוק גיל פרישה, תשס"ד-2004 (תיקון מס' 7). התקבל במסגרת חוק התוכנית הכלכלית (תיקוני חקיקה ליישום המדיניות הכלכלית לשנות התקציב 2021 ו-2022), התשפ"ב-2021 (פורסם ב-18 בנובמבר 2021)

התיקון לחוק קובע שגיל הפרישה לנשים יעלה מ-62 ל-65. גיל הפרישה יעלה בהדרגה, כך שנסים שנולדו בין 1960 ל-1970 גיל פרישתן יהיה מעל גיל 62, אך מתחת לגיל 65.

התיקון קובע גם שתהיה הקצאה של כספים משנת 2023 ועד שנת 2031 לצורך מימון תוכניות תעסוקה, הכשרה מקצועית והשמה בעבודה לנשים בגילים 50–67.

החל משנת 2023 שר האוצר ידווח לוועדת העבודה והרווחה של הכנסת על השפעות התיקון בעניין ההכנסות של נשים שגיל פרישתן הועלה, השפעות התיקון על השתתפות נשים בשוק העבודה, וימסור נתונים בדבר הכשרות המקצועיות שנעשו לנשים והשתלבותן בשוק העבודה לאחר התוכניות.

חוק שירותי רווחה לאנשים עם מוגבלות, התשפ"ב-2022 (פורסם ב-3 ביולי 2022)

החוק מעגן את הזכות של אנשים עם מוגבלות לשירותי רווחה. הוא קובע כי מטרתו לעגן את זכותו של כל אדם עם מוגבלות הנמצא בטיפולו של משרד הרווחה לקבל שירותי רווחה, תוך כדי תמיכה בזכותו לחיים עצמאיים ואוטונומיים, לחירות, להשתתפות שוויונית ופעילה בחברה ובקהילה, ותוך שמירה על זכויותיו וביטחונו האישי. הזכות של אנשים עם מוגבלות שבטיפול משרד הרווחה לקבל שירותי רווחה היא בתחומים שנקבעו בתוספת לחוק.

החוק קובע במסגרת עקרונית כי שירותי רווחה יינתנו תוך כדי הקפדה על כבודו וחירותו של האדם הזכאי, ושמירה על זכויותיו; כי שירותי רווחה יינתנו כדי לקדם אפשרות בחירה בחיים עצמאיים ואוטונומיים של כל הזכאים, בכל רמות התמיכה, ושילובם בקהילה, בין השאר באמצעות צמצום הדרגתי של מגורי אנשים עם מוגבלות במסגרות מרובות דיירים ושל מספר הדיירים המתגוררים בהן, ובאמצעות פיתוח שירותים בקהילה; כי שירותי רווחה יינתנו על בסיס רצונותיו, בחירותיו, צרכיו, יכולותיו, גילו וכישוריו של הזכאי, וכי הוא ישתף בהליך בחירת השירותים המתאימים לו על פי התחומים המנויים בתוספת, ובהתאם לרמת התמיכה שנקבעה לו; וכי שירותי רווחה יינתנו באיכות סבירה, בתוך זמן סביר ובמרחק סביר ממקום מגוריו של הזכאי.

החוק חל רק על אנשים המקבלים כיום שירות ממשד הרווחה, ובהם אנשים עם מוגבלות שכלית, אנשים על הרצף האוטוטיטי ואנשים עם מוגבלות פיזית. לעומת זאת, אנשים עם מוגבלות נפשית המקבלים שירותים ממשד הבריאות מתוקף חוק שיקום נכי נפש בקהילה, אינם נמנים עם הזכאים לשירותים מתוקף החוק החדש. אולם הזכאות לפי החוק החדש לא תגרע מזכאות לפי חוק אחר, ולא תיגרע זכות המגיעה לאדם לפי חוק זה רק בשל כך שאותו אדם זכאי לשיקום גם לפי חוק שיקום נכי נפש בקהילה.

התנאי לזכאות על פי החוק החדש הוא שמי שמבקש הכרה בזכאותו פנה לגורם מאבחן לצורך אבחון קיומה של מוגבלות מזכה והערכת רמת התמיכה הנדרשת, ושאיש מקצוע שהוסמך לכך החליט בדבר הזכאות של מבקש ההכרה ובדבר רמת התמיכה שתניתן לו לאחר קבלת המידע מהגורם המאבחן. לאחר קביעת הזכאות, על האדם עם המוגבלות להכין תוכנית מענים אישית או הסדר אחר לבחירת השירותים, ותוכנית או הסדר זה ידרשו אישור של משרד הרווחה או הרשות המקומית.

החוק קובע מסגרת מימון מאוצר המדינה שתגדל בהדרגה בסכום של 430 מיליון שקלים מדי שנה, עד להבשלה מלאה של תוספת בסך 2.15 מיליארד שקלים חדשים לבסיס התקציב. עוד קובע החוק מנגנון לעדכון התקציב על בסיס הגידול הדמוגרפי באוכלוסייה מאותו מועד. שר הרווחה רשאי להקצות עד 5% מהתקציב לבחינה של שירותי רווחה ניסיוניים.

עד יום התחילה יגבש השר תוכנית למעבר של אנשים עם מוגבלות לקהילה, ולצמצום הדרגתי של מגורי אנשים עם מוגבלות במסגרות מרובות דיירים ושל מספר הדיירים המתגוררים בהן.

החל משנת 2024 ידווחו לכנסת ב-1 במרץ נתונים בדבר המעבר של אנשים עם מוגבלות לקהילה וצמצום מגורי אנשים עם מוגבלות במסגרות מרובות דיירים; מספר האנשים עם מוגבלות שקיבלו שירותי תמיכה במגורים עצמאיים ואוטונומיים; פיתוח שירותים בקהילה; יוזמות לשירותים ניסיוניים; ופעולות לשיפור השירותים הקיימים.

החוק כולל גם מנגנון ערר, וכן סעיפים הנוגעים לפיקוח של משרד הרווחה על ביצוע החוק.

החוק נכתב במתכונת של חוק מסגרת, וחלק ניכר מהפרטים הושארו להתקנות התקנות, כך שיש להמשיך ולעקוב אחר מילוי החוק בתכנים. התקנת התקנות תיעשה על ידי שר הרווחה, בהתייעצות עם גורמים שונים ובאישור ועדת הרווחה.

חוק סדר הדין הפלילי (תיקון מספר 92 – הוראת שעה). התשפ"ב-2022 (בתי משפט קהילתיים) (פורסם ב-7 ביולי 2022)

בשנת 2014 החלה לפעול בישראל תוכנית הפיילוט של בתי משפט קהילתיים. בשנת 2016 התוכנית הורחבה, וכיום יש שישה בתי משפט קהילתיים ושניים נוספים עתידים להיפתח בקרוב. תיקון מספר 92 לחוק סדר הדין הפלילי (הוראת שעה) עיגן את מעמדם של בתי משפט אלו והעבירם מתוכנית פיילוט להוראת שעה, לתקופה לחמש שנים (עד 2027).

הרקע להקמת בתי המשפט הקהילתיים הוא ההבנה שכדי למנוע פגיעה חוזרת של עבריינים אין די בכליאתם – פעולה יקרה שמחקרים מוכיחים שאינה מקטינה את שיעור הרצידיביזם (מועדו) – אלא יש לספק פתרונות רחבי היקף שאינם מתמקדים רק בכליאה. בתי משפט קהילתיים מתבססים על המודל של בית משפט "פותר בעיות", שנקודת המוצא שלו היא ההנחה שעבריינות חוזרת היא סימפטום לבעיות כלכליות, חברתיות ואישיות. על כן, כדי למנוע עבריינות חוזרת צריך לספק פתרונות מערכתיים רחבי היקף, בשיתוף גורמי טיפול והקהילה, לבעיות העומדות בבסיס ביצוע העבירה. בהתאם לכך, הליך פלילי המתקיים בבית משפט קהילתי כולל מציאת מענים רלוונטיים לבעיות מורכבות והפניה להליכי שיקום, תוך ליווי ופיקוח הדוקים של בית המשפט עוד במהלך ניהול ההליך הפלילי. כל זאת בהנחה שהליך שיקום אינטנסיבי וכוללני יהווה תחליף יעיל וראוי, במקרים המתאימים, לעונשי מאסר בפועל שאינם ממושכים.

בתי משפט קהילתיים פועלים בבתי משפט שלום. לפי החוק, שופט שלום רשאי, בכל שלב לאחר הגשת כתב האישום ובטרם מתן גזר הדין, להעביר את עניינו של הנאשם לבית משפט קהילתי הנמצא באזור מגוריו של הנאשם או סמוך לו.

נוסף על התנאים המשפטיים הטכניים הנדרשים כדי להעביר את עניינו של נאשם לבית משפט קהילתי, קיימים תנאים אחדים הנוגעים לנאשם הספציפי: (1) הנאשם מכיר במעורבותו באירוע, מבין את מהות ההליך הקהילתי ומסכים להשתתף בו; (2) יש סיכון שהנאשם יבצע עבירות נוספות, בשים לב לבעיות שברקע ביצוע העבירה. נוסף על כך נדרשת הסכמה של התביעה שאם הנאשם יורשע בעבירה וגם יעמוד בהצלחה בתוכנית השיקום אז היא לא תדרוש עונש מאסר בפועל.

ההליך בבית המשפט הקהילתי כולל בנייה של תוכנית שיקום כוללת, שיש בה שלבים מוגדרים שעל הנאשם לעבור. התוכנית כוללת התייחסות להיבטים נרחבים בחייו של הנאשם ומטרתה לפתור הבעיות שבבסיס ביצוע העבירה. למשל, התוכנית עשויה לכלול השתתפות בטיפול לגמילה מסמים, הכשרה ומציאת תעסוקה, טיפול בתשלום חובות ומיצוי זכויות, השגת ביטחון תזונתי, השתתפות בהליך של צדק מאחה ועוד. תהליך שיקום אינטנסיבי וכוללני כאמור יהווה תחליף יעיל וראוי, במקרים המתאימים, לעונשי מאסר בפועל שאינם ממושכים.

לפי החוק, השופטים בבתי המשפט הקהילתיים יהיו שופטי שלום, ויעברו הכשרה מתאימה בתחומים הרלוונטיים: ייחודו של ההליך בבית המשפט הקהילתי ועבודה עם צוות בית המשפט, הכשרה בנושאי טיפול ושיקום, ובכלל זה בתחומים כגון התמכרויות, עוני ובעיות נפשיות.

לכל מחוז שיפוט ימונה רכז (עורך דין ועובד מדינה) שתפקידו לרכז, לנהל, לתאם ולפתח את העבודה של צוות בית המשפט הקהילתי, וגם למסד את הקשר בין בית המשפט הקהילתי לבין הקהילה.

נוסף על כך, כל מחוז שיפוט יכול לפחות עובד סוציאלי אחד, ותפקידו יהיה לקדם ולסייע במתן המענים בשירותי הרווחה הקהילתיים לנאשמים המשתתפים בתוכנית השיקום של בית המשפט, לרבות בהיבטים של התנדבות, תעסוקה, תרבות פנאי ומיצוי זכויות.

חוק העונשין (תיקון מספר 143 והוראת שעה). התשפ"ב-2022 (פורסם ב-6 ביולי 2022)

התיקון עוסק בהחמרת העונש שיינתן לאחראי במסגרת חינוכית או טיפולית בגין עבירות אלימות כלפי חסר ישע או קטין הנמצא במסגרת זו. התיקון קובע כי בגין עבירה של "תקיפה סתם" יוכפל העונש במקרה שבו הפוגע הינו אחראי לקטין ואינו בן משפחתו, קרי גננת/סייעת; וכן שענישת ברירת המחדל בעבירות של גרימת חבלה של ממש או חבלה חמורה בקטין על ידי אחראי במסגרת תהיה עונש מאסר בפועל, והעונש עצמו לא יהיה פחות מחמישית מהעונש המרבי בגין עבירה זו. אם בית המשפט ירצה לחרוג ממתחם ענישה זה יהיה עליו להציג טעמים מיוחדים כדי לאשר את החריגה.

חוק ההתיישנות (תיקון מס' 7). התשפ"ב-2022 (פורסם ב-7 ביולי 2022)

התיקון לחוק ההתיישנות עוסק בהארכת תקופת התיישנות להגשת תביעה אזרחית במקרים של עבירות מין. על פי התיקון, במקרים של עבירות מין או התעללות בקטינים, פרק הזמן שממנו מתחילים לספור את תקופת התיישנות יחל רק לאחר שהנפגע יגיע לגיל 28, כלומר בפועל תקופת

ההתיישנות תהיה עד הגיע הנפגע לגיל 35. עוד נקבע כי כאשר התנהל הליך פלילי, תקופת ההתיישנות האזרחית תוארך עד גיל 35 או עד תום שנה מיום שפסק הדין הפלילי הפך חלוט. הסדר זה הוחל גם על תקיפה מינית שבוצעה בנפגע בהיותו בגיר אך בטרם מלאו לו 21 שנים, תוך ניצול יחסי אמון, תלות, טיפול או מרות, או בידי פוגע שהוא בן משפחתו.

חוק חסיון ראיות (טיפול נפשי בהליכים פליליים שעניינם עבירות מין או עבירות אלימות חמורה במשפחה) (תיקוני חקיקה). התשפ"ב-2022 (פורסם ב-10 ביולי 2022)

התיקון לחוק חסיון הראיות מבטא שינוי בהתייחסות לנפגע עבירה ולזכויותיו בהליך הפלילי. התיקונים שהתקבלו במסגרתו נועדו לחזק את מעמד החיסיון על עדות ועל חומרי טיפול של רופאה בקשר לטיפול נפשי, או עדות של פסיכולוגית או של עובדת סוציאלית, שחל על נפגע עבירה בעבירות מין או עבירות אלימות חמורה במשפחה. נוסף על כך, נפגע עבירה יהיה זכאי לסיוע משפטי בהליך שבו מתבקשת הסרת החיסיון. להלן פירוט עיקרי התיקונים:

- בטרם התיקון, ברירת המחדל היתה שדיונים בעניין גילוי של ראיה חסויה ייערכו בדלתיים פתוחות, אלא אם נקבע אחרת. התיקון קובע שינוי בברירת המחדל, ומעתה דיונים יתנהלו בדלתיים סגורות, אלא אם נקבע אחרת על ידי בית המשפט.
- התיקון קובע כי גילוי ראיה שמקורה במידע הקיים אצל רופא, עובד סוציאלי או פסיכולוג הקשור לנפגע העבירה יתאפשר רק במקרים שבהם הנפגע ויתר על החיסיון או שבית המשפט מצא כי "הראיה עשויה להועיל להגנת הנאשם ומידת התועלת שבה להגנה עולה על העניין שיש לא לגלותה, ובכלל זה על הפגיעה שעלולה להיגרם מגילוייה לנפגע העבירה ולשיקומו, או שהיא חיונית להגנת הנאשם". המבחן המוצג בתיקון הוא מחמיר יותר, ומוסיף לשיקולים שעל בית משפט לשקול גם את הנזק אשר עלול להיגרם לנפגע עקב החשיפה.
- אם המשטרה מעוניינת להסיר את החיסיון על ראיה בשלב החקירה, אזי בטרם החוקר יבקש מנפגע העבירה או מבית המשפט להסיר את החיסיון, על קצין במשטרה לבחון כי הראיה עומדת בתנאים מסוימים. תנאים אלה מהווים מבחנים קשיחים מבעבר, דבר אשר עתיד לצמצם את הבקשות שיקבלו את אישור בית המשפט, ואת היקפן.
- לנפגע העבירה, ולבקשתו – גם לבעל המקצוע, תהיה הזכות להביע את עמדתו בפני בית המשפט בנוגע לחשיפה של ראיה. נוסף על כך, במקרים שבהם המשטרה מבקשת לגלות ראיה עוד בשלב החקירה, והנפגע אינו מעוניין בכך, תהיה לו הזכות להציג את עמדתו בפני בית המשפט.
- במקרים שבהם נפגע העבירה קטין, על בית המשפט יהיה לשקול את הפגיעה בטובת הקטין ובשיקומו כאחד מהשיקולים בעניין הסרת חיסיון. יתרה מכך, במקרים שבהם רצונו של

הקטין אינו תואם את רצונו של ההורה, וכן במצבים שבהם מתקיימים הליכים לפי חוק הנוער טיפול והשגחה, או במצב שבו הקטין נפגע על ידי קרוב משפחה וייתכנו ניגודי אינטרסים, המשטרה לא תסיר את החיסיון, והחלטה תתקבל רק על ידי בית המשפט.

- הזכות של נפגע עבירה לקבל סיוע משפטי לפי חוק הסיוע המשפטי, התשל"ב-1972, תחל משלב כתב האישום, ולכן תחול גם על החקירה עצמה. זאת בכל הנוגע לויתור על החיסיון ולהליכים הקשורים בגילוי החומר הטיפולי החסוי בעניינו.

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (תיקון מספר 23), התשפ"ב-2022 (פורסם ב-13 ביולי 2022)

התיקון לחוק מרחיב את סמכויות האכיפה של נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, ובין היתר קובע כך:

- הנציב או אחד מעובדיו יכולים להוציא צו המורה למי שמחויב בביצוע התאמות נגישות לבצען. הצו יכלול את לוח הזמנים להשלמת ההתאמות הנדרשות. החוק מסדיר מנגנון להטלת עיצומים כספיים על מי שלא הנגיש את מקום העסק שלו. ההפרות וסכומי העיצומים מפורטים בחוק, ונקבעו לפי גודל העסק המפר וכן לפי המשאבים והמאמץ שבית העסק צריך להשקיע כדי לקיים את חובת הנגישות שהופרה.
- לנציב או לאחד מעובדיו יש סמכות להוציא למעסיק ציבורי גדול צו הדורש ממנו לנקוט פעולות לשם קידום ההעסקה של אנשים עם מוגבלות.
- לנציבות תהיה הסמכות למנות מפקחים. המפקחים יהיו רשאים להיכנס למקומות ציבוריים או למקומות הנותנים שירות לציבור, לדרוש מכל אדם למסור את שמו ולהציג בפני המפקח תעודה מזהה, ולדרוש מכל אדם הקשור לנושא למסור להם מידע או מסמך.
- הנציבות תוכל לתבוע בשם אדם אחר בהליך אזרחי או מנהלי במקרים שבהם עילת התביעה היא הפליה או פגיעה בזכויות של אדם מסוים.

